

ÚJABB ADATOK EGY NÉGYSZÁZÉVES PERRŐL

Dávid Ferenc elítéltetése

A reformáció nemcsak a polgárság első rohama volt a feudalizmus kötöttségei és intézményei ellen, hanem az ókori klasszicizmus lehanyatlása után a racionalizmus első tudatos érvényesülésének időszaka is. A XVI. századi erdélyi reformációnak — melynek hullámai éppen 400 évvel ezelőtt csaptak a legmagasabbra — egyik fő jellegetessége abban állt, hogy megelőzve a felvilágosodást, vallási kérdésekben tudott és mert szabadon, a logika törvényeinek megfelelően gondolkozni és az a mélységes, bizonyos fokig ellentmondásos meggyőződés hatotta át, hogy a ráció és a hit kibékíthető egymással. Racionalizmusának volt azonban egy kétségbevonhatatlan mércéje: a biblia, amely a fékező, a korlátokat szabó erő szerepét töltötte be. Ugyanakkor külföldön tanuló hazai képviselői és az idesereglett idegen reformátorok révén magába sűriti az egész európai — német, svájci, francia, lengyel — reformáció balszárnyát, és Blandrata, Paruta, Stancaró meg Socinus révén az olasz szabad gondolkodók eredményeit.

Az erdélyi reformáció balszárnyának, az antitrinitarizmusnak racionalizmusa azonban nemcsak erénye volt, hanem szinte tragédiája is lett. Valahogy kinőtt saját korából és olyan téren szállt síkra, ahol az igazság fölött nem a tudományos tételek, hanem a közvélemény, az ország politikai vezetői döntöttek. A dogmák évezredes légkörét és erkölcsét magába szívó XVI. század „kis embere” számára a racionalizmus végkövetkeztetései lényegében irracionális, elfogadhatatlan, lázító eretnekségeknek, istenkáromlásoknak tündek.

A hagyomány és az új tanok közötti ijesztő szakadék nemcsak az újonnan keletkezett felekezetek között, hanem azokon belül is ellentétekre, viszályokra, összeütközésekre vezetett. Ezeknek kirobbanását, felszínre kerülését nagymértékben elősegítette az a politikai helyzet, amelybe Erdély a XVI. század nyolcadik évtizedében került. Ekkor érkezett el ide az ellenreformáció szele és a Báthoriak, ha nyíltan nem is, titokban a visszahatás szolgálatában állottak és támogatták annak elszánt harcosait, a jezsuitákat. A belső ellentmondások, az új erőhatások megingatták Dávid Ferenc helyzetét és előkészítették azt a pert, amely nemcsak tanításait ítélte el, hanem életétől is megfosztotta.

A per forrásai és egy eddig ismeretlen jelentés

Az erdélyi reformáció egyik fontos mozzanatával, Dávid Ferenc perevel foglalkozva, nem célunk felidézni a XVI. század vallásos vitáktól túlfűtött légkörét, sem egyik vagy másik fél tanításait, eszméit igazolni vagy elmarasztalni nem akarjuk. De nem térhetünk ki annak elismerése elől, hogy az akkori harc része az emberiség és a mi szűkebb hazánk történetének, tisztítás és alapozás volt, amely a múlt megkötöttségei ellen küzdve a jövő perspektíváját villantotta fel. A történeti távlatból az egykori szereplők elszíntelenednek, ellentéteik elmosódnak, de a kor előírta szerepük erkölcsi, politikai, filozófiai tartalmának értékelése a mának is feladata.

A történeti tények röviden a következők: Dávid Ferenc reformátori tevékenységét János Zsigmond halála után is tovább folytatja, most azonban barátai és hívei nem tartanak mind vele, sőt vallási kérdésekben összeütközik saját felekezetének jeles képviselőjével, a fejedelem orvosával, az Európa-szerte ismert reformátorral, Blandrata Györggyel. A fejedelem, Báthori Kristóf 1579 áprilisában Tordára országgyűlést hív össze, amely nemcsak hitújítással vádolja Dávid Ferencet, hanem fegyveres őrizet alá is helyezi és elhatározza, hogy június 1-én Gyulafehérváron újabb országgyűlés hoz majd ítéletet az „újító“ felett. A kitűzött időben a pert le is folytatták. Dávid Ferenc ellen a végleges ítéletet ugyan nem mondták ki, de a fejedelem foglyának nyilvánították. Déva várába zárták és ott még az év november 15-én meghalt.

Pere és halála egész Európában felháborodást és tiltakozást váltott ki, és akkor jelentek meg azok a könyvek, véd- és vádiratok, melyek e történelmi per legfontosabb forrásait tartalmazzák. Az eddig ismert forrásokat a történetkutatás négy csoportba sorozza: az első csoportba tartozik a két kiadást is megért *Defensio Francisci Davidis*. Az első kiadás 1581-ben Bazelben, a második a következő évben ismeretlen helyen jelent meg. A könyv *Palaeologus*, *Glirius* és Dávid fia, Ferenc műve. Benne tulajdonképpen négy, jellegénél és tartalmánál fogva különböző írás van: Dávid Ferenc és *Faustus Socinus* vitája, a lengyel községek ítélete, ennek *Palaeologus* írta cáfolata. Az utóbbiban *Epistola Fratrum Transilvanorum* című rövid írás van, mely valószínűleg Dávid Ferenc vejétől, a kolozsvári tanácsjegyzőtől, *Trauzner Lukácstól* származott, és a per lefolyását beszéli el. Ez szolgált alapul *Bod Péter* és *Jakab Elek* e kérdést tárgyaló történeti művének. A második kiadás még Dávid Ferenc egyik rövid teológiai művét is tartalmazza.

A második csoport *Faustus Socinus* olasz származású, de Lengyelországban működő reformátor kéziratát öleli fel. Ez tulajdonképpen válasz az előbbire, és szerzője az ellen a vád ellen védekezik, mintha köze lett volna Dávid Ferenc elítéltetéséhez.

A harmadik csoport a kolozsvári pap, *Basilius István* levelezése; a negyedik Kolozsvár jegyző- és számadáskönyveit foglalja magában. Az eddigi történetkutatás e forrásokra támaszkodva gyakran éppen ellentétes szempontokból írta meg Dávid Ferenc perét. Ennek ellenére nem érthetünk egyet a XVI. századi erdélyi reformáció neves kutatójának, *Pirnát*

Antalnak azzal a megállapításával, hogy „az unitárius egyháztörténészek szemében Dávid Krisztushoz hasonlóan ártatlan vértanú volt, a más hitűek szerint maga a megtestesült ördög“. (Die Ideologie der Siebenbürger Antitrinitarier in den 1570-er Jahren. Budapest, 1961. 161). Állításának megdönthetetlen cáfolatát adja a haladó erdélyi tudós, Bod Péter, aki Historia Unitariorum in Transylvania (Lugduni Batavorum, 1781) című művében református létére leplezetlen melegséggel és együttérzéssel ír a vád alatt álló unitárius Dávid Ferencről.

A négy forráscsoport mellé most új anyag került felszínre. Leleszi Jánosnak, a Báthoriak által Erdélybe befogadott jezsuiták vezetőjének a perről Rómába küldött jelentése. Noha a levélformában írt jelentés a történetkutatásban már csaknem négy évtizede felbukkant, kiadására csak most került sor abban az értékes dokumentum-gyűjteményben, melyet Lukács László és Polgár László több kötetben 1959 óta Rómában tett közzé és a jezsuiták magyarországi okmányait foglalja magában. A gyűjtemény értékes adatokat tartalmaz a XVI. és XVII. századi Erdély történetére vonatkozóan is.

A per előzményei

Ahhoz, hogy értékelni tudjuk ennek az új forrásnak igazi jelentőségét, rá kell mutatnunk azokra az előzményekre, amelyek Dávid Ferenc iudiciumához vezettek.

1568 január első felében a tordai országgyűlés kihirdette a vallásszabadságot. Az új eszmékre és gondolatokra olyan érzékeny korszakban, mint amilyen a XVI. század második fele volt, ez a szabadság szinte nap mint nap új tanításokat, eszméket szült. Nemcsak a papok, hanem a világiak között is napirenden voltak a disputák, amelyek a paraszti és a városi dolgozó rétegekben gyakran „nem kívánatos“ társadalmi gondolatokat ébresztettek, belső zavarokat és forrongásokat támasztottak. Ezért már a János Zsigmond idejében, 1571 január 6-a és 14-e között tartott országgyűlés a kialakult és befogadott vallások védelmében határozatot hozott, mely szerint „ha valamely miniszter criminalis excessusban találhatik, azt a superintendense megítélhesse, minden functiojától priválhassa, azután az országból kiűzettsék“. A következő országgyűlések felújítják és folyton szigorítják az innovációellenes határozatokat, sőt ún. „innovációs perekre“ is sor kerül. Az évtized közepén, a háromság tagadásának logikus következményeként, az antitrinitáriusok között heves vita keletkezett Krisztus imádásának kérdésében. Két csoport, az adoramus és a non adoramus hívei állottak szemben egymással. Az előbbinek a Serveto és Socinus krisztológiáját valló Blandrata, az utóbbinak a Krisztus imádását tagadó Dávid Ferenc volt a vezetője. A fejedelem, és természetesen a trinitáriusok minden csoportja kárhözatos újításnak, innovációnak, újabb eretnekségnek tartotta Dávid Ferencnek ezt a tanítását. Blandrata, aki jól

ismerte a fejedelmi udvar megváltozott légkörét, és az Európa-szerte fúvó új szeleket, azonnal átlátta ennek veszedelmes voltát, és igyekezett az egész vitát úgy elintézni, hogy az nagyobb vihart ne kavarjon fel.

Dávid Ferenc, nem akarván megszegni a törvényes kereteket, Blandrata beleegyezésével 1578 márciusában Tordán zsinatot tartott. A zsinat több hitelvi kérdés mellett elfogadta Sommernek már régóta hirdetett elvét, az ún. communis profétiát. Ennek alapján minden pap jogot nyert arra, hogy véleményét a zsinatok által még nem szabályozott bármilyen vallásos kérdésben kifejtse. A valóságban a communis profetia elve az innovációs törvény megkerülése volt, és utat nyitott a további hitviták számára. Ám a másik fél sem maradt tétlen, és az 1578 áprilisában Kolozsváron tartott országgyűlés ismét felújítja az innovációs törvényt, sőt külön bizottságot létesít a rendelkezések ellenőrzésére.

Közben Kolozsvárt anyagi természetű ellentétek támadnak az antitrinitáriusok között, és Blandrata Dávid Ferenc ellenzékét, köztük az Itáliában tanult tehetséges Hunyadi Demetert, Szatmári Istvánt és másokat igyekszik megnyerni. A két csoport között szóban és írásban folyik a vita, míg Blandrata, talán a békés kibontakozás reményében, Bázélból meghívja honfitársát, Faustus Socinust, hogy lehetőleg megbeszéléseken és magánvitákon tisztázzák a felmerült hittani kérdéseket. Socinus 1578 novemberében érkezett Kolozsvárra, és Dávid Ferenc vendége volt a következő év márciusáig, vagyis Dávid őrizetbevételéig. De kétségtelen, Socinus egyúttal Blandrata és rajta keresztül a fejedelmi udvar informátora is volt. Megegyezni azonban nem tudtak, és ezért Dávid téziseit, valamint Socinusnak ezekre adott válaszait döntés végett megküldték a lengyel antitrinitáriusoknak. Közben a két csoport között az ellentétek elmélyültek. 1579 február 28-án a tordai zsinat elutasította a Dávid Ferenc ellen felhozott innovációs vádat. Blandrata most már nem nyugszik meg, ellenakciót kezdeményez, majd újítás címén vádat emel a fejedelemnél Dávid ellen. Ennek eredménye az lett, hogy Dávidot eltiltják a templomi szolgálattól, őrizet alá helyezik, és április 26-ára Tordára országgyűlést hírdetnek, amelyre Dávid Ferencet mint vádlottat idézik meg. A kolozsvári tanács és Dávid hívei küldöttségek és ajándékok útján elérik az ítélet elhalasztását a következő június 1-re, Gyulafehérvárra meghírdetett országgyűlésig.

Leleszi jelentésének értékelése

Leleszi jelentése az események ismertetését a tordai országgyűléssel kezdi. Jelentése új fényt vet a per indokaira és fellebbenti a fátylat a kulisszák mögötti tárgyalásokról. Az eddigi történeti kutatás a per hitvitajellegét hangsúlyozta, és úgy tüntette fel, mint a két szembenálló fél, Blandrata és Dávid Ferenc vallási harcát. Ugyanakkor a fejedelmet

olyan elfogulatlan bírónak ábrázolta, akit csak az igazság érdekel. De helyesen jegyzi meg idézett tanulmányában Pirnát, hogy „a fejedelmet egyáltalán nem érdekelte, melyik részen van az igazság és Blandrata nézeteinek sem tulajdonított jelentőséget“. Őt nem a szőnyegre került hitelvek foglalkoztatják, hanem az a szándéka, miként lehetne a reformáció legszükségesebb, ezért a legveszedelmesebb ágát visszaszorítani. A jelentés tükrében a szembenálló két fél lényegében eszköz, akik elfogultságukban észre sem veszik, hogy bizonyos célok érdekében tudatosan irányított bábok csupán.

Ilyen körülmények között Blandrata úgy viselkedik, mint jó diplomata, meg van győződve, hogy a fejedelmi indulat megnyihitése áldozatot követel. Ezt csak Dávid Ferenc hozhatja meg, ha lemond makacsul védett újításáról. A modern történetírás arra az eredményre jutott, hogy a reformáció három — vallási, politikai és gazdasági — tényező folytonos összefonódásában, váltakozásában, és egyik vagy másik tényező dominációjában nyilvánult meg. Blandrata jól megértette, hogy pillanatnyilag a politikai tényező kerül előtérbe. Dávid viszont mint meggyőződéséhez görcsösen ragaszkodó, lelkiismeretének tisztaságát mindennél többre becsülő, a vértanúságot is vállaló reformátor, e tényezők váltakozását nem tudta felfogni, és számára csak a hitelvi megfontolások voltak fontosak.

A gyulafehérvári országgyűlés e jelentés tükrében már nem hitvita, hanem életbevágó, előre megrendezett politikai per, amelyen már a tárgyalás előtt megvan a döntés, és a vádlott kivételével talán mindenki csupán előre betanult szerepét játssza. A tordai és a gyulafehérvári országgyűlések fontos mérföldkövei annak az ellenreformációs törekvésnek, amely a Báthoriak és a jezsuiták vezetésével már a század nyolcadik évtizedének elején megkezdődött. Míg azonban a tordai, inkább az erők összemérését, a gyulafehérvári az erőegyensúly teljes megbomlását, az ellenreformáció első nyílt győzelmét jelentette Erdélyben.

Leleszi jelentése bepillantást enged a kulisszák mögé. Nyíltan beszél arról az ügyes és feltétlenül sikeres taktikáról, melyet a katolikusok a tordai országgyűlésen alkalmaztak. Nem hallgatja el azokat a fejedelem előtt felhozott érveket, amelyekkel a kimenetelében ellenőrizhetetlen hitvita engedélyezéséről beszél le a fejedelmet, és egyetlen napirendi ponttá annak eldöntését teszi, vajon Dávid Ferenc újító-e, vajon megsértette-e az idevonatkozó országgyűlési határozatokat. A fejedelemmel folytatott megbeszélések alapján sikerült olyan légbört kialakítani, amely a vádlott védelmét lehetetlenné tette és legbátrabb híveit is megfélemlítette. Egészen leleplező erejű a fejedelemnek a per módozatára vonatkozó írásbeli közlése: ez mindennél jobban bizonyítja a per megrendezett jellegét. Ugyanakkor a jelentés értékes adatokat szolgáltat Kolozsvár történetére vonatkozóan is (a Farkas utcai templom visszavétele). Szinte természetes, hogy a Rómába küldött levél név szerint csak a főszereplőket: Dávidot, Blandratát, a fejedelmet és azokat említi, akik a jelentéstevőnek segítségére voltak. Más forrásokból tudjuk azonban, hogy a kancellár Kendi Sándor, Dávid Ferencnek erélyesen közbelépő veje pedig Trauzner Lukács volt.

Az alábbiakban az említett kiadvány alapján (Documenta Romana Historiae Societatis Jesu in regnis elim corona Hungarica unitis, Romae, 1965. II. 353—357.) magyar fordításban közöljük Leleszi levelét:

1. Amikor Gyulafehérvárról az országgyűlésre, Tordára utaztam, a Nagyságos Fejedelem a karok és a rendek előtt többek között Dávid Ferenc új hittételeiről és eretnekségeiről panaszkodott. Miután sokáig mindent alaposan meghánytak vetettek, miképpen lehetne a kérdésben a legjobban dönteni, a nemesség azt határozta, hogy a Fejedelem ebben az ügyben ne ragadtassa magát semmiféle meggondolatlan cselekedetre, hanem alaposan megfontolva, az összes világi és egyházi bírák tanácsának kikérésével intézkedjék ez ügyben, s ezalatt Dávid Ferencet őrizet alatt tartásuk. Dávid Ferenc, bízva korábbi hitvitáiban és a nemességben, amelyről az volt a felfogás, hogy az ő oldalán áll, nem félt egyáltalán. Mihelyt azonban köztudomásúvá vált, miszerint a fejedelemnek a szándéka valóban az, hogy a Krisztust káromló nézeteket kiirtsa, kevesen voltak olyanok, akik vele szembeszálltak volna. A főnemeselek közül ebben a helyzetben már senki sem támogatta D. Ferencet, a nemesek közül pedig nyolcan, vagy legfennebb tizen tartottak vele. Ezek is, mivel úgy látták, hogy a Fejedelem szándéka komoly, nem akartak elszántan és megalkuvás nélkül szembeszállni az ő akaratával. Minthogy észrevették, hogy az országgyűlésen a jelenlevő katolikusok száma rendszerint kicsiny, törvénybe akarták iktatni az ország nevében az eretnekség elfogadását, de intézkedtem (intézkedés történt), hogy ha csak egyetlen katolikus lenne is jelen, az azonnal tiltakozzék. A gyűlésen négy előkelő katolikus nemes volt, akiket én szüntelenül biztattam, hogy bátran tiltakozzanak. Velünk egy véleményen, vagyis Dávid ellen voltak az erdélyi szászok, mert mint buzgó lutheránusok erősen haragudtak Dávid Ferencre. Ennélfogva mihelyt egyetlen katolikus tiltakozni kezdett, őt követve egy egész szász nemzetség — tiltakozásként felállt. Emiatt azután az országgyűlésen, D. Ferenc érdekében követői semmit elérni nem tudtak. Ennélfogva az a határozat hozatott, mely szerint június elsejére hívjanak össze országgyűlést Gyulafehérvárra, arra Dávid Ferencet tizenkét papjával együtt idézzék meg; ha a nemesek közül egyesek az ő pártját akarnák fogni, megjelenhetnek és ügyét szabadon védelmezhetik. A Fejedelem hívjon meg a szászok közül tizenkét papot, mert az országban ennyi a szász városok száma; ugyanannyit a magyarok közül, közben azonban D. Ferenc őrizetét erősítsék meg a Fejedelem darabontjaival. Dávid pártján levő nemesek határozottan követelték, hogy D. Ferenc legalább a gyűlés megtartásáig maradjon szabadon, ígét hirdethessen stb. Elérni mégsem tudtak semmit, ellenkezőleg, Dávidot húsz darabontra bízták azzal a meghagyással, hogy mindenkit tartsanak távol a vele való találkozástól. Így erős őrizet alatt Kolozsvárra küldték saját házába. Blandrata György az országgyűlésen Dávid Ferenc hivataltársával, név szerint Istvánnal, a kolozsvári magyar pappal és iskolaigazgatóval nyilvános vallomást tettek arról, hogy ők sosem voltak D. Ferenc véleményén, és mihelyt alkalmuk lesz, D. Ferenc tanításának új voltát latin, német és magyar írások alapján részletesen be fogják bizonyítani. Ezzel a tordai országgyűlés véget ért. Mindezek a húsvét utáni első és második héten történtek.

2. Éppen távozni készültem Tordáról, amikor a Nagyságos Fejedelem magához hívatott és mintegy hat órát vagy még annál is több ideig mindenről elbeszélgettünk egymással. Átadta nekem D. Ferenc téziseit azzal, hogy azokat a Szentírásból vett helyekkel röviden cáfoljam meg. Közben arra is felhatalmazott, hogy ha akarok, utazzam Kolozsvárra és nézzem meg a Társaság kollégiuma számára kijelölt és átadott helyet. Mivel a sok, szinte nap mint nap tartott prédikációtól nagyon kifáradtam, szívesen elfogadtam, amit Nagysága ajánlott. Távozásomkor igen komoly formában arra hívtam fel Nagysága figyelmét, nehogy hitvitát engedélyezzen. Miért kellene azt megvitatni, ami fölött közülünk senkinek sincsen semmi kétsége? Ki kételkedhetnék abban, hogy Krisztust imádni kell? Ki ne tudná, hogy ő az örök élet adója? Különbön is ezt tanítja az egész keresztény világ az összes felekezetek, bármilyen névvel neveznek is magukat. Mi történe, ha most támadna egy megátalkodott rebellis, aki azt kezdené állítani, hogy Nagyságodnak engedelmeskedni nem kell és elpártolásra hívná fel az országot? Ha pedig azt kérdeznék tőle, miért teszi ezt, miért nem ismeri el Nagyságodat fejedelemnek, holott az összes rendek egyhangúlag Nagyságodat választották meg az ország fejedelmének, azt felelné: a rendek Somlyói Báthori Kristófot választották meg, Felsőged azonban, Nagyságos Fejedelem, nem mondott igazat, amikor azt állította, hogy személye és neve Báthori Kristóf, a valóságban Nagyságod nem azonos vele. Hogyan — mondom — védené meg ellene a Nagyságod ügyét? Átadná-e, hogy kivizsgálják, vajon Nagyságod valóban Báthori Kristóf, vagy talán inkább az ellene kihirdetett és megállapított büntetéssel bizonyítaná be, hogy valóban Nagyságod Báthori Kristóf? Hasonlóképpen most, midőn D. Ferenc Krisztust teljesen kivetkőzteti mindenféle isteni mivoltából, és azt vallja, hogy őt nem illeti meg semmiféle imádat, továbbá azt tanítja, tőle semmiféle alkalmi vagy szellemi segítséget remélni nem lehet; amikor ezt az istentelen tanítást valamennyi ország, valamennyi nép, nemzetség és állam egyhangúlag balgának és nevetségesnek tartja, hát miért kellene azt vitára bocsátani, amiben azok közül, akik magukat keresztényeknek akarják vallani, senki sem kételkedik?

3. Ezzel eltávoztam a Fejedelemtől. A Fejedelem másnap Gyulaférvárra, én a tanáchoz intézett levelekkel Kolozsvárra mentem. Ezekben a levelekben az a meghagyás állott, hogy a templomot, melyet remek művészettel, három királynak igen bőkezű költségén építettek, és ők elfoglalták, adják át a mi kezünkbe. Ebben az ügyben segítségemre volt egy katolikus nemes, a Nagyságos Fejedelem udvarmestere, Nagy Gáspár. A tanács a templomot még aznap át is adta. Mindent megtisztítottunk, időleges használatra faoltárt építettünk, a szobrokat és a festményeket, amelyekről valamiképpen megtudtuk, hogy a polgároknál vannak, bírói felhatalmazással felhajásztuk és elhoztuk. A kelyhet és vele együtt a legértékesebb papi ornátusokat a Nagyságos Fejedelem adta. Azért, hogy Jézus Krisztus dicsőségére és az egyház gyarapítására üdvös és áldott legyen, a húsvét utáni harmadik vasárnap én hirdetem ígét és mondtam misét a templomban. Szinte alig hihető, hogy az emberek milyen nagy sokasága gyűl össze mind a mai napig az igehirdetésekre. Igen sokan

megkeresztelkednek. Ezért aztán nem csoda, ha mindig olyan fáradtan érkezünk haza, hogy csak az egyedüli Isten kegyelmével tudjuk magunkat megtartani.

4. Eközben közeledett június elseje, a meghirdetett országgyűlés napja. Ezért a Fejedelem levélben arra szólított fel, hogy D. Ferenc perén legyek jelen Gyulafehérváron. Következésképpen mindketten, én és D. Ferenc, útnak indultunk, de én két nappal korábban, mint ő. Május 31-én megérkezvén Gyulafehérvárra, istentiszteletet tartottam a fejedelmi udvarban. Ugyanazon a napon a Fejedelem magához hívatott és mindent tövéről hegyire elmondott. Én szilárdan kitartottam a véleményem mellett, vagyis, hogy semmiféle vitára szükség nincs, s még azt is hozzátettem, ha vitára kerülne a sor, egyáltalán nincs kétségem afelől, hogy a kálvinisták és a lutheránusok szükségképpen alulmaradnak. Nagyságos Fejedelem — mondám —, Nagyságod tudja, mi az ő alaptételük: azon kívül, amit a Szentírás kifejezetten tanít, semmit sem kell elfogadni. Nem fogadják el az állításokból folyó következményeket, visszautasítják az Írás szavaiból a legvilágosabban adódó következtetéseket, csupán a szavakra támaszkodnak. Kifejezetten sehol sem fordul elő az az állítás, hogy Krisztus nem József magvából fogant. Mig tehát a kálvinisták, a lutheránusok és D. Ferenc elvetik a következményeket, Mária szüzességéből a kálvinisták sohasem fogják bebizonyítani, hogy Krisztus nem József által fogantatott. Ilyen megállapodások után a Fejedelemtől a szál-lásomra tértem, és lám este a vacsoráról a Fejedelem írásba foglalva elküldte hozzám a per egész sorrendjét, éppen ezt a lapot, melyet ideiktatva láthattok; ebből világosan kivehető a per egész indoklása és lefolytatása.

5. A vallás és a nemrégén Dávid Ferencről írásban és szóban hirdetett tanok kérdésére vonatkozó peres eljárás és per módozatáról és rendjéről:

I. A Nagyságos Fejedelem meghagyása szerint a meghívott világiak és egyháziak június elsején reggel hét órakor gyűljenek össze a Fejedelem nagytermében, ahol kinek-kinek egyenként kijelölik a helyét.

II. Mihelyt helyüket valamennyien elfoglalták, a nagyságos Fejedelem mindenkit komolyan figyelmeztet, nehogy bárki is, akár világi, akár egyházi, felhívatlanul valamit is mondjon vagy beszéljen.

III. A Fejedelem Dávid Ferencet azon a címen idézi meg, hogy az egyházközségek hitújítónak mondják, őt a terem közepére vezetik, és ott bizonyos, arra kijelölt személy meg fogja kérdezni tőle, vajon szerzője-e annak a hittételnek, mely állítólag eltér korábbi tanításaitól.

IV. Ha D. Ferenc e tényt tagadná, akkor tanúk és iratok által rá fogják ezt bizonyítani.

V. Ha azonban azt mondaná, hogy ez a valóság, és makacsul igyekeznek ezt megvédeni, akkor Blandrata doktor, annak az egyháznak a seniora, amelynek D. Ferenc a superintendense volt, és e felekezetnek többi papja, valamint a többi erdélyi meg magyarországi egyházközség be fogja bizonyítani az írások alapján és élőszóban, hogy Dávid Ferencnek ez a hittétele nemcsak új, hanem istenkáromló is.

VI. Minthogy azonban ebben a tárgyban már volt egyszer kiadva nyilvános tiltó rendelet, nehogy valaki a vallás dolgában az egyházba valami újat bevezessen, ezért e kérdésben utólagos disputára szükség nincsen, hanem mindenekelőtt annak a vallásnak tudorai fejtik ki, hogyan kell vélekedni D. Ferencről.

VII. Mihelyt erre a kérdésre kerül sor és D. Ferencet az övéi ítélete alapján tévelygőnek és újítónak jelentik ki, a többi tudor és isten ígéjének szolgája egyenként kifejti véleményét e tárgyban, s miután valamennyiük felfogását a közösség előtt írásba foglalják, a Nagyságos Fejedelem a tanáccsal együtt megvizsgálja, hogy milyen intézkedésekre lesz majd szükség.

6. Nagyon szerettem volna és szüntelen kértem a Fejedelmet, hogy a peren ne legyek jelen, de akaratának engedelmeskednem kellett. Június elsején napkeltekor a Fejedelem saját kezével írott üzenetben szólított föl, hogy hét óraker legyen ott. Sokaktól körülvéve vonultam be a terembe. Azt figyeltem meg, hogy az aula a kálvinista és a szász papok tömegével, valamint a nemességgel van tele. Az udvarmester kijelölte mindenki helyét. Engem ezalatt bevezettek a Fejedelem belső hálótermébe s közben mindent elrendeztek és a helyemet is kijelölték. Miután a formai kérdések elintézését nyertek, belépett a Fejedelem; nekem az udvarmester mögött adtak helyet, jobbomon, — amint mondani szokás — a főkamrás ült, ezután következett a kancellár. Elékn asztalt tettek s mellé jogvégzett írkokot, aki mindenkinek minden szavát írásba foglalja. Ezután bevezették D. Ferencet, mocskosan, porlepetten, remegve; a Nagyságos Fejedelem felszólította, vajon ő-e a szerzője azoknak az újításoknak, amelyeket mindenfelé terjesztenek? Nyomban ezután Blandrata Dávid írásaiból és mondásaiból előadta az istenkáromlásokat, melyeknek lényege a következő. Krisztust semmiképpen sem kell imádni, senkinek semmilyen segítséget nyújtani nem képes stb. Amikor azt kérdezték tőle, vajon hirdette-e ezeket, először azt felelte, hogy ő Tordán ezeket nem prédikálta. Mégis később, amikor a sok kérdéssel ezt rábizonyították, beismerte, hogy ez volt az ő véleménye, ezt tanította és kész megvédeni. Mihelyt azonban a Fejedelem újítással kezdte vádolni, könnyörögve még egy nap engedélyezését kérte számára, hogy pontosabban válaszolhasson és felkészüljön annak bizonyítására, hogy ő mindig, kezdettől fogva ugyanazt tanította. Miután kivezették a teremből, a Fejedelem mindenkit megkérdezett, mi a véleménye, vajon engedélyezhető-e számára még egy második nap. Sem az összes világiak, sem a papok közül senki sem akadt, aki emellett érvelt volna, csupán azok, akik körülöttem ültek, javasolták, hogy kérésének teljesítését nem kell megtagadni, nehogy azt mondhassa, nem az igazság törvényével, hanem erőszakkal ítéltek el. Így aznap az országgyűlés véget ért.

7. Másnap hét óraker megjelent D. Ferenc és azt akarta bebizonyítani, ő mindig azt tartotta, hogy Krisztust nem kell imádni és tőle semmi segítséget nem kell kérni. És azt bizonygatta műveiből, hogy nincs semmi más, csak Atyaisten, az egyetlen és imádandó Isten. Blandrata ezzel szemben társaival együtt azt állította, hogy a vita nem arról folyik,

vajon az Atyát imádni kell, hanem arról, vajon tanította-e, hogy Krisztust nem kell imádni. De mikor a Fejedelem D. Ferencet megfeddte, vajon véleménye szerint helyesen járt-e el és azt bizonyította-e, amit kellett volna, bátorságát teljesen elveszítette. Miután a teremből kivezették, a Fejedelem mindenkit felkért, hogy mondjon véleményt e három kérdésben:

Először: Magukévá tették-e valaha is D. Ferencnek ezt a nézetét és tanát?

Másodszor: Vajon ez a tan új-e?

Harmadszor: Vajon istenkáromlás-e?

Elsőnek Blandrata és hívei fejtették ki véleményüket külön-külön. Mindannyian azt bizonygatták, hogy ők ebben a kérdésben nem értettek egyet D. Ferencel. Továbbá azt állították, hogy nem is hallottak róla, és hogy ez az egész keresztény vallást felforgatja. Másodiknak a kálvinista és a lutheránus papok következtek, akik ugyanazt hajtogatták, amit Blandrata. Azután a D. Ferenc pártjához tartozó nemésekre került a sor, ezeknek állhatatlansága és pálfordulása egyenesen elképesztőnek látszott. Először ugyanis mesterük, D. Ferenc ellenében azt állították, hogy ők sohasem hallották tőle ezt a tanítást. Kezdetben nem merték istenkáromlásnak nevezni, azután, mégis, ha későn is, annak mondták. Negyediknek az ország előkelőire került sor, közülük azok, akik a Fejedelemtől balra ültek, mind elítélték. Ezután mi következünk. Azok, akik az én két oldalamon ültek, szintén elítélték. Legvégén a Fejedelem véleménye, amely megegyezett az enyémmel, ez volt: hiszünk az Atyaistenben, Jézus Krisztusban, az Ő Fiában és a Szentlélekben, a lényegében egy, személyében három Istenben. Ennélfogva Dávid Ferencnek ezt a nézetét mi is újnak és istenkáromlónak tartjuk. Ilyen előzmények után vezették be D. Ferencet, hogy meghallgassa az ítéletet: a Nagyságos Fejedelem akaratóból fogollyá nyilvánított. Kalapját a katonák lába alá dobták. A kalap a nyomában haladó követői kezébe került, akik amint ott állogáltak (ó, micsoda kába dolog, micsoda papok!), azt kezdték kérni, hogy válaszolás végett biztosítsanak számára még egy napot. Vonakodás nélkül engedélyezték. A harmadik nap, miután összegyűltünk, az ügy hamar véget ért. Ugyanis mindannyian takarodót fújtak, egyetlen ember, D. Ferenc vejének a kivételével, akit, minthogy akkor makacsabban kiállott, bilincsbe verték. Igaz, később ő is elpártolt D. Ferentől. Ime, a története az egész pernek.

Ugyan
Blandrata
Lutheránus

8. A következő napon, amely pünkösd első napja volt, elég nagyhatású szentbeszédet tartottam. Amikor azonban a Nagyságos Fejedelmet kötelessége arra szólította, hogy valahova elutazzék, felhatalmazott, hogy akaratom szerint Nagyságát, akár Gyulafehérváron, akár Kolozsváron várjam meg. Válaszom az volt, hogy én inkább Kolozsváron szeretném megvárni. Ezért pünkösd másodnapján Kolozsvárra jöttem, ahol a keresztények gyülekezete diadalt ülve a D. Ferenc fölött aratott győzelemért, boldogan fogadott. Dicsértessék Isten, és a mi urunk, Jézus Krisztus Atyja, aki azt mondván, nincs béke az istentelenek számára, magát Blandratát, D. Ferenc mesterét, mint ellenséget fegyverezte fel ellene. Most,

ha valaki dolgozni akar, annak van mit tennie Erdélyben. Ugyanis minden arianus szégyelli a maga csúfságát. Ő atyák és testvérek a Krisztusban, akik után oly nagyon sóvárgunk, bárcsak itt lennétek, hogy tanítsátok az Isten ígérére szomjúhozó népet. Bocsássatok meg, ha nem írtam elég csiszoltan. Ám, ha itt lennétek, belátnátok, hogy nincs erre időm. Kolozsmonostor, 1579. év június 9-én.

Hozzátok méltatlan testvéretek

Leleszi*

---

* A bevezetőt írta és a dokumentumokat latinból fordította Bodor András. Átvéve a Korunk 1968. 8. számából, 1208—1216 l.

SZÓSZÉK ÉS ÚRASZTALA

A VÁNDORLÁS TANUSÁGOS KÉPE

1 Móz 47, 9

Földi vándoréletünk rövid időszakára emlékeztethet minket általában minden változás, amit belvilágunkban s a körülöttünk levő dolgokban szemlélünk; arra figyelmeztet minden eszme, minden iránynézet, mi az öntudat első felvillanása óta lelkünkben támad.

Vándoréletünkre emlékeztet minket közelebről mindennap alkonyodása, midőn lankadatlan hagyjuk félbe napi munkánkat; minden betegség, midőn a vándorbot egyidőre mintegy kiesik vagy kiszakíttatik kezünkből. Azonban kedves atyámfiai! e vándorlásra emlékeztetésnek csak akkor lehet valódi becse s fontossága, ha azt erkölcsi életünkre nézve épületessé tesszük, mi az által eshetik meg leginkább, ha a vándorlás tanuságos képét szüntelen szemünk előtt tartjuk s nem feledjük azt oly hamar, mint a halottat olykor feledni szokták, mihelyt azt a sírjába rejték. Jertek hát atyámfiai! Válasszuk ki s szemléljük néhány pontban egy mestersége tökéletesítése végett vándorló ifjú képét, hogy ennek szemlélése által Isten képét, saját lelkünket tökéletesítsük.

1. Első kelléke a vándornak az útiköltség. Gondoskodjatok minde-
nekelőtt az útiköltségről, ti földnek vándori! Ideje korán gondoskodja-
tok a földi vasárnapokra megkívánható eledelről; ámbár a lelki, az örök-
javakra szükség embernek főképp törekednie, de ki kell elégítenie az ér-
zéki természet szükségéit is; a lelkiekre nézve is nélkülözhetetlenek a
testi javak mint segédeszközök. Gondoskodjatok azért ezen eszközökről.
Ne hagyjátok magatokat csudákra. Vándorútunk nem pusztákon megyen
keresztül, mint hajdan a zsidó népé, hol saját munkásságával semmit se-
szerezhetvén, a mennyei Atya küldözgeté neki az eledelt.

A munkában leli fel az ember az ő paradicsomát, abban a bünök
elleni leghathatósabb fegyvereket; a vidámságot, mely a munkának kísé-
rőtársa; az emberek előtti becsületet, mely a szorgalmat környékezi; a
testi és lelki erőket, a melyek gyakorlat nélkül elrozsdásodnak; munkás-
ság nélkül nincs tisztességes kenyér, nincs izletes falat, anélkül nem
virulhat fel a lélekbéke s megelégedés virága. Az útravalóról gondoskod-
jatok hát jó korán ti is életvándorok!

2. Az útiköltség mellett az öltözet az, miről gondoskodnia kell a
vándornak, hogy por- és szennyfoltos úti és mivesnapri ruháját olykor
változtathassa.